

The University of Tehran Press

Practical Breach of Obligations under the Iranian System: The Case of Delayed Military Service

Mohamadhasan Bagherikhoozani¹ | Mohammad Amin Abrishami Rad²

Amin Allah Zamani³

1. Corresponding Author; PHD in Public law from Islamic Azad University of Najaf Abad, Iran.
Email: mohamadhasan92@yahoo.com
2. Assistant prof., Department of Public law, Semnan university, Semnan, Iran.
Email: abrishamirad@semnan.ac.ir
3. Assistant prof., Department of Criminal Law and Criminology, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran. Email: aminezamani@gmail.com

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	Article 62 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran delegates the determination of eligibility criteria for candidates of the Islamic Consultative Assembly (Parliament) to a parliamentary act. In this context, the Act on Parliamentary Elections stipulates that one of the conditions for candidacy is practical adherence to the sacred system of the Islamic Republic of Iran. Additionally, the law requires male candidates to possess a “military service completion card,” or a “permanent exemption. card” This paper, using a descriptive-analytical approach, seeks to answer the question: What is the status of eligibility for those who failed to perform mandatory military service on time but later obtained the option to purchase the period of necessity, in terms of practical adherence to the sacred system of the Islamic Republic of Iran? The findings indicate that although the legislator considers having a military service completion card or a permanent exemption certificate sufficient for male candidates, if the failure to perform mandatory service on time was intentional, deliberate, and without legitimate excuse, the candidate is deemed lacking practical adherence to the sacred system of the Islamic Republic of Iran. Consequently, the executive boards of the Ministry of Interior and the Guardian Council’s supervisory bodies must prevent such individuals from participating in parliamentary elections.
Pages: 2517-2535	
Received: 2024/01/01	
Accepted: 2024/05/06	
Published online: 2025/12/22	
Keywords: <i>practical commitment to the system, service of the public duty system, permanent legal immunity, elections of the Islamic Council, eligibility of candidates for the representation of the council.</i>	
How To Cite	Bagherikhoozani, Mohamadhasan; Abrishami Rad, Mohammad Amin; Zamani, Amin Allah (2026). Practical Breach of Obligations under the Iranian System: The Case of Delayed Military Service. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 55 (4), 2517-2535. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2024.370462.3458
DOI	10.22059/JPLSQ.2024.370462.3458
Publisher	The University of Tehran Press.

انتشارات دانشگاه تهران

فصلنامه مطالعات حقوق عمومی

شاپا الکترونیکی: ۸۱۳۹-۲۴۲۳

دوره: ۵۵، شماره: ۴

زمستان ۱۴۰۴

Homepage: <http://jplsq.ut.ac.ir>

عدم التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر عدم انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی

محمدحسن باقری خوزانی^۱ | محمدامین ابریشمی راد^۲ | امین‌اله زمانی^۳

۱. نویسنده مسئول؛ دانش‌آموخته دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. رایانامه: mohamadhasan92@yahoo.com

۲. استادیار، گروه حقوق عمومی دانشگاه سمنان، سمنان، ایران. رایانامه: abrishmirad@semnan.ac.ir

۳. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران. رایانامه: aminezamani@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>صفحات: ۲۵۱۷-۲۵۳۵</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۷</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: التزام عملی به نظام، انتخابات مجلس شورای اسلامی، خدمت نظام وظیفه عمومی، صلاحیت داوطلبان نمایندگی مجلس، معافیت دائم قانونی.</p>	<p>اصل ۶۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان مجلس شورای اسلامی را به «قانون» احاله داده است. در این زمینه در قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، یکی از شرایط داوطلبان نمایندگی مجلس، «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» دانسته شده است. همچنین در قانون مزبور، «داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی» برای داوطلبان مرد الزامی دانسته شده است. این مقاله در قالب توصیفی - تحلیلی به دنبال پاسخ به این پرسش است که وضعیت صلاحیت کسانی که در موعد قانونی، از انجام خدمت نظام وظیفه عمومی غیبت یا فرار کرده‌اند و بعداً امکان خرید دوره ضرورت را یافته‌اند، از نظر التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟ یافته‌های این تحقیق اثبات کرد که هرچند قانونگذار داشتن کارت یا گواهی معافیت دائم قانونی به جای گواهی انجام خدمت وظیفه را برای داوطلبان مرد کافی دانسته، اما با تحقق شرایطی از جمله آگاهانه بودن، عمدی بودن و بدون عذر موجه بودن عدم انجام خدمت نظام وظیفه عمومی در موعد قانونی، داوطلب فاقد شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قلمداد می‌شود. از این رو هیأت‌های اجرایی وزارت کشور و نظارت شورای نگهبان باید از ورود این قبیل افراد به رقابت‌های انتخاباتی مجلس ممانعت کنند.</p>
استناد	باقری خوزانی، محمدحسن؛ ابریشمی راد، محمدامین؛ زمانی، امین‌اله (۱۴۰۴). عدم التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر عدم انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۵ (۴)، ۲۵۱۷-۲۵۳۵. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2024.370462.3458
DOI	10.22059/JPLSQ.2024.370462.3458
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

امروزه انتخابات به‌عنوان یک نهاد حقوقی در جوامع سیاسی مردم‌سالار نهادینه شده است. انتخابات به‌عنوان مشروع‌ترین ابزار وصول به قدرت و رایج‌ترین شیوه اعمال اراده عمومی در نظام‌های مردم‌سالار محسوب می‌شود. از این رو در قالب قوانین انتخاباتی، شرایطی به‌منظور کسب کرسی‌های پارلمان به‌عنوان رایج‌ترین نوع انتخابات وضع شده است.

از آنجا که انتخاب‌شوندگان از بین عموم مردم انتخاب می‌شوند تا انتظارات و خواسته‌های آنان را به بهترین وجه ممکن تحقق بخشند، طبعاً باید شرایط سخت‌تر و ویژه‌ای در مقایسه با انتخاب‌کنندگان داشته باشند. بر این اساس بدیهی است که هر کسی شایستگی نامزد شدن برای انتخابات را ندارد و وضع برخی شروط جهت تشخیص واجدان شرایط، ضرورتی عقلی است. البته وضع چنین شرایطی، از طرفی باید مورد پذیرش عموم مردم و در انطباق با نظام ارزشی و بینشی حاکم بر جامعه باشد و از طرف دیگر عقلانی و عینی نیز باشد تا امکان هرگونه سوءاستفاده گروه‌های حاکم از آن، به‌منظور حذف رقبا رفع شود.

ذکر شرایط انتخاب‌شوندگان نمایندگی مجلس شورای اسلامی در قانون اساسی یا پیش‌بینی آن در قوانین عادی، یک تصمیم سیاسی است که تدوین‌کنندگان قانون اساسی هر کشوری آن را اتخاذ می‌کنند. اصل ۶۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان مجلس را به «قانون عادی» احاله داده است. در این زمینه، مجلس شورای اسلامی طی قوانین متعدد، شرایط انتخاب‌شوندگان را تعیین کرده است. مطابق با آخرین اراده قانونگذار، «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» و «داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی» برای داوطلبان مرد، به‌عنوان دو شرط الزامی ذکر شده است.

بر خلاف شرط اخیر، یکی از چالش‌هایی که همواره در ارتباط با شرط «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» وجود داشته، تعیین مصادیق این شرط و شیوه احراز آن بوده است؛ موضوعی که حرکت به سمت کمی و عینی کردن این قبیل شرایط را ضروری می‌سازد. این موضوع در بند ۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات - ابلاغی ۱۳۹۵ مقام معظم رهبری - مورد توجه قرار گرفته است؛ در بند مذکور، بر ضرورت تعیین دقیق معیارها و شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان در چارچوب قانون اساسی تأکید شده است.

مبنتی بر مقدمه مذکور، این پژوهش در جهت تبیین هرچه بهتر و تعیین یکی از مصادیق «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» در قالبی توصیفی - تحلیلی در پی پاسخگویی به این پرسش اصلی است که وضعیت صلاحیت کسانی که در موعد قانونی از انجام خدمت نظام وظیفه عمومی غیبت یا فرار کرده‌اند و بعداً امکان خرید دوره ضرورت را یافته‌اند، از نظر التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟

فرضیه نویسندگان این است که هرچند صلاحیت این قبیل افراد از منظر شرط «داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت و وظیفه یا معافیت دائم قانونی» مورد تأیید است، ولیکن مراجع احرازکننده صلاحیت داوطلبان انتخابات مجلس باید صلاحیت کسانی را که از انجام خدمت نظام وظیفه عمومی در موعد قانونی سر باز زده‌اند، ولو اینکه این افراد بعداً در چارچوب قوانین آن را خریده و معاف شده‌اند، از حیث عدم التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بررسی کنند.

بررسی‌های صورت گرفته گویای آن است که تاکنون هیچ پژوهش مستقلی در خصوص موضوع این تحقیق صورت نگرفته و این پژوهش بدیع بوده و دارای نوآوری است. از سوی دیگر، فراوانی بالای کسانی که از انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی سر باز زده‌اند و بعداً در چارچوب قوانین نسبت به خرید آن اقدام کرده‌اند و عطش خدمت در عرصه نمایندگی مجلس دارند، ضرورت و اهمیت انجام این پژوهش را اثبات می‌کند.

بنابر مقدمات مذکور، در این پژوهش ابتدا ضرورت و پیشینه تقنینی شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران تبیین می‌شود. در ادامه، ضرورت و پیشینه تقنینی شرط انجام خدمت نظام وظیفه عمومی بررسی می‌شود. سپس ادله ناظر بر صلاحیت داشتن کسانی که خدمت نظام وظیفه را در موعد قانونی انجام نداده‌اند، مورد مذاقه قرار می‌گیرد. در پایان ادله ناظر بر صلاحیت نداشتن کسانی که خدمت نظام وظیفه را در موعد قانونی انجام نداده‌اند و منطبق با نظر مختار نویسندگان است، بیان می‌شود.

۲. ضرورت و پیشینه تقنینی شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران

امروزه دولت‌ها برای انتخاب‌شوندگان شرایط سخت‌تری را در مقایسه با انتخاب‌کنندگان در نظر می‌گیرند و این شرایط به تناسب اهمیت نمایندگی موضوع انتخاب، متغیر است (تقی‌زاده، ۱۳۸۵: ۵۸). بدیهی است که هر کسی شایستگی نامزدی انتخابات را ندارد و وضع برخی شروط به منظور تشخیص واجدان شرایط، امری ضروری است (فتاحی زفرقندی، ۱۳۹۷: ۳۰) و این شرایط باید به نحوی روشن، شفاف، عینی و کمی باشد که نهاد ناظر بر انتخابات در مقام بررسی آنها دچار برداشت‌ها و سلیقه‌های گوناگون نشود (باقری خوزانی و عطریان، ۱۴۰۲: ۱۲۹).

فردی که می‌خواهد برای تصدی یکی از عالی‌ترین مناصب در یک نظام سیاسی داوطلب شود، در وهله اول باید معتقد به آن نظام سیاسی باشد و در وهله دوم التزام عملی خود را به آن نظام سیاسی، در عمل به اثبات رساند. در واقع، «اصل التزام عملی» بیانگر آن است که با توجه به ابتدائی حکومت‌ها بر اصول و مبانی‌ای خاص، تنها کسانی می‌توانند در جهت تحکیم آن اصول و مبانی گام بردارند که علاوه بر اعتقاد، وفاداری و التزام عملی خود را به آن اصول و مبانی نشان داده باشند. این الزام را می‌توان ناشی

از «اصل انسجام هدف» در حکمرانی دانست؛ مبتنی بر اصل مذکور، راهبردی باید برای اعمال قدرت مشروع اتخاذ شود که از تشتت و هرز رفتن نیروها و امکانات نظام سیاسی جلوگیری به عمل آید. از این رو نظام سیاسی مبتنی بر مبانی مشروعیت، نیازمند اعطای قدرت به افرادی است که التزام فکری و عملی به مبانی نظام سیاسی دارند (غمامی و ماجدی، ۱۳۹۲: ۷۸). بر این اساس، برخی معتقدند که با توجه به ماده ۲ قانون اساسی فرانسه که حاکمیت این کشور را بر «لایسته» می‌داند^۱، یقیناً کسی می‌تواند در این نظام، رئیس‌جمهور شود که لایسته را در فکر و عمل، به رسمیت شناخته و تعهد خود را نسبت به آن نشان داده باشد (غمامی و ماجدی، ۱۳۹۲: ۷۸).

این موضوع در قوانین کشورها به طرق مختلف مورد توجه قرار گرفته است. برای نمونه طبق بخش سوم از اصلاحیه سیزدهم قانون اساسی ایالات متحده آمریکا (۱۸۶۵م)، هر کسی - حتی اگر از مقامات ایالات متحده باشد - اقداماتی علیه کشور انجام دهد و یا به دشمنان ایالات متحده کمک کند، حق نمایندگی و هیچ سمت کشوری و لشکری دیگری را ندارد.^۲ همچنین بر اساس ماده ۵۴ قانون اساسی ایتالیا «تمامی افراد ملت مکلفاند به جمهوری وفادار باشند و اصول قانون اساسی و کلیه قوانین را مراعات کنند».^۳

در نظام جمهوری اسلامی ایران نیز بر اساس مقدمه قانون اساسی، «حکومت از دیدگاه اسلام، ... تبلور آرمان سیاسی ملتی هم‌کیش و هم‌فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی، راه خود را به سوی هدف نهایی (حرکت به سوی الله) بگشاید». بدیهی است حکومتی که برای خود غایتی ترسیم می‌کند، نهادها و قواعد و ضوابط خود را نیز باید به گونه‌ای ترسیم کند که در مسیر نیل به آن غایت باشد. بر این اساس، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بیانگر نهادها و مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه باید راهگشای تحکیم پایه‌های حکومت اسلامی باشد. از جمله مهم‌ترین عناصر زمینه‌ساز تحقق این هدف، تعیین کسانی است که عهده‌دار حکومت و اداره مملکت خواهند بود. همچنین مقدمه قانون اساسی بیان کرده است «در ایجاد نهادها و بنیادهای سیاسی که خود پایه تشکیل جامعه است بر اساس تلقی مکتبی، باید صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت گردند»^۴ تا حکومت مستضعفین در زمین تحقق یابد».^۵ مطابق با اصل ۱ قانون اساسی^۶ نیز ماهیت رژیم

1. B2n.ir/p72140

2. B2n.ir/k86535

3. B2n.ir/t77945

۴. «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (انبیاء/ ۱۰۵).

۵. «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (القصص/ ۵).

۶ اصل ۱ - حکومت ایران جمهوری اسلامی است که ملت ایران، بر اساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن، در پی انقلاب اسلامی پیروزمند خود به رهبری مرجع عالی‌قدر تقلید حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی، در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین‌ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی برابر با اول و دوم جمادی‌الاولی سال یکهزار و سیصد

سیاسی ایران، جمهوری اسلامی دانسته شده است. از این رو داوطلبان انتخابات مجلس شورای اسلامی باید در نظر و عمل به جمهوریت و اسلامیت معتقد و ملتزم باشند (طحان‌نظیف و قلیچ‌پور، ۱۴۰۰: ۲۵).

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، در قوانین انتخابات مجلس شورای ملی، شرط التزام عملی به نظام سیاسی کشور پیش‌بینی نشده بود. البته طبق بندهای ۱ و ۹ ماده ۷ قانون انتخابات مجلس شورای ملی مصوب ۱۳۹۰/۰۷/۲۹ مجلس شورای ملی، مقصران سیاسی که بر ضد اساس حکومت ملی و استقلال مملکت قیام و اقدام می‌کردند از حق انتخاب شدن محروم شده بودند. پس از انقلاب نیز در بندهای ۴ و ۵ ماده ۹ «قانون انتخابات مجلس شورای ملی» مصوب ۱۳۵۸/۱۱/۱۷ شورای انقلاب، از جمله شرایط انتخاب‌شوندگان «اعتقاد به نظام جمهوری اسلامی و ابراز وفاداری به قانون اساسی...» تعیین شده بود. با تشکیل مجلس شورای اسلامی قانون مذکور اصلاح شد و در ماده ۳۰ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۱۲/۰۹ عبارت «التزام عملی» نیز اضافه شد.^۱ مجدداً در بند ۱ ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۰۹/۰۷ از جمله شرایط انتخاب‌شوندگان هنگام ثبت‌نام «۱. اعتقاد و التزام عملی به اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» تعیین شد. در اصلاحات قانون مذکور در تاریخ ۱۳۹۵/۰۳/۳ بند پیش‌گفته اصلاح شد و شروط «اعتقاد و التزام عملی به اسلام» و «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» در بندهای جداگانه ذکر شدند. در اصلاحات ۱۴۰۲/۰۵/۰۱ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی نیز شرط مذکور بدون تغییر باقی ماند.^۲

همان‌طور که روشن است، سیر تطور قانونگذاری در ارتباط با شرایط داوطلبان انتخابات مجلس شورای اسلامی گویای آن است که همواره مقنن عادی منطبق با مبانی نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران را مدنظر قرار داده است. هرچند، بر خلاف تکلیف مقرر در بند ۱-۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات -ابلاغی ۱۳۹۵ مقام معظم رهبری- تاکنون معیار و شاخص دقیقی جهت احراز آن تعیین نشده است.

و نود و نه هجری قمری با اکثریت ۹۸/۲ درصد کلیه کسانی که حق رأی داشتند، به آن رأی مثبت داد.

۱. «اعتقاد و التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران...»

۲. «ماده ۳۱- انتخاب‌شوندگان هنگام ثبت‌نام باید دارای شرایط زیر باشند:

۱- اعتقاد و التزام عملی به اسلام

۲- التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران

۳- تابعیت کشور جمهوری اسلامی ایران

۴- ابراز وفاداری به قانون اساسی و اصل مرفقی ولایت مطلقه فقیه

۵- داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا معادل آن

۶- ذی‌ربط به استثنای محاکم قضایی ملاک عمل نمی‌باشد.»

۷- B2n.ir/h47045

۳. ضرورت و پیشینه تقنینی شرط انجام خدمت نظام وظیفه عمومی داوطلبان

در اصطلاح امروزی خدمت دائمی یا موقت در نیروهای مسلح کشورها، سربازی نامیده می‌شود (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۱). خدمت سربازی به شکل امروزی، از دوران ناپلئون در اواخر قرن هجدهم پی‌ریزی و با گذشت زمان در بیشتر کشورها متداول شد و در نیمه اول قرن بیستم، اغلب کشورهای جهان قانون سربازگیری اجباری از میان شهروندان را به مورد اجرا گذاشتند (جلیلی کامجو، ۱۳۹۱: ۱). در قوانین اساسی برخی کشورها انجام خدمت سربازی اجباری پیش‌بینی شده است. برای مثال بر اساس قانون اساسی چین، همه مردم ملزم به انجام خدمت سربازی هستند. علی‌رغم تحولات شتابان در عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی و وقوع انقلاب در فناوری‌های تسلیحاتی، برخی کشورها همچنان ضریب بالای امنیتی - دفاعی کشور خود را در حفظ ساختار نظام وظیفه عمومی می‌دانند (یوسف‌نژاد و تیشه‌یار، ۱۳۸۲: ۱۲).

در زمان قاجار، تأمین سرباز با تکیه بر قاعده «بنیجه» بود. «بنیجه» تعهد هر ایالت بر آماده کردن عده معینی سرباز برای حکومت بود که مطابق این روش، مردم به تناسب مالیات بر آب و خاک، عده معینی سرباز به حکومت می‌دادند. در سال ۱۳۰۰ رضاخان ارتش مدرن ایران را با ترکیب قوای قزاق، پلیس جنوب و ژاندارمری با نظام سربازی اجباری تشکیل داد و مجلس پنجم شورای ملی در سال ۱۳۰۴ ضمن لغو قانون بنیجه، این‌گونه تصویب کرد که کلیه اتباع ذکور ایرانی از ۲۱ سالگی مکلف به خدمت سربازی هستند (ایمانی و قاسمی، ۱۳۹۵: ۴۱).

پس از انقلاب اسلامی، قانون سابق در خصوص سربازی به قوت خود باقی ماند تا اینکه به لحاظ ضرورت‌های جنگ تحمیلی، قانون خدمت وظیفه عمومی در تاریخ ۱۳۶۳/۰۷/۲۹ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و جایگزین قانون سابق شد. به‌طور کلی می‌توان گفت در نظام ارزشی اسلام، قانون اساسی و رهنمودهای بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران بر جایگاه والای سرباز و سربازی تأکید شده (نوده فراهانی و نیازی، ۱۳۹۳: ۱۶) و با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تلاش شد تا خدمت سربازی از یک خدمت اجباری به یک وظیفه دینی و ملی تغییر جایگاه پیدا کند (کرمانی، ۱۴۰۰: ۶).

حضرت امام خمینی (ره) در خصوص انجام خدمت نظام وظیفه توسط جوانان بیان می‌دارند: «دوران خدمت نظامی برای جوانان کشور بهترین فرصت و مناسبتی است که نظام و ارتش و مسئولین عقیدتی-سیاسی می‌توانند از آن استفاده کنند و جوانان عزیز و غیور را با بهترین روش‌های دفاعی اعم از تجربی و علمی یا اعتقادی بارور سازند که برای همیشه و تا آخر عمر، سرباز و مدافع اسلام و میهن اسلامی باشند»^۱. تأمین امنیت ملی جزء لوازم اساسی بقای دولت-ملت و از وظایف مهم نظام‌های سیاسی و دولت

به‌شمار می‌رود. به این ترتیب که هر کشوری موظف است از دولت و مرزهای جغرافیایی خویش در مقابل دشمنان و متجاوزان خارجی دفاع کرده و با دفع خطرها و برقراری نظم، امنیت را برای شهروندان خویش فراهم سازد (نویدنیا، ۱۳۸۲: ۵۵). یکی از شئون مهم نظام اسلامی، برقراری نظم و امنیت در جامعه و نیز پاسداری از مرزهای بلاد اسلامی، در برابر دشمنان و مهاجمان است.

با تتبع در قوانین انتخابات مجلس شورای اسلامی مشاهده می‌شود که شرط انجام خدمت وظیفه عمومی داوطلبان در «قانون انتخابات مجلس شورای ملی» مصوب ۱۳۵۸/۱۱/۱۷ شورای انقلاب، قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۱۲/۰۹، قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۰۹/۰۷ و اصلاحاتی که در قانون مذکور در تاریخ ۱۳۹۵/۰۳/۰۳ انجام گرفت، پیش‌بینی نشده بود. با وجود این در ماده ۱۰ «قانون خدمت وظیفه عمومی»^۱ مصوب ۱۳۶۳/۰۶/۲۹ مقرر شده بود «کاندیدا شدن جهت انتخابات مجلس شورای اسلامی و سایر شورا و انجمن‌های قانونی» در مورد مشمولان وظیفه عمومی مستلزم ارائه مدرک دال بر رسیدگی به وضع مشمولیت آنان از اداره وظیفه عمومی می‌باشد و فتوایی مدرک ارائه‌شده از جمله منضمات ضروری پرونده متشکله است و از این جهت، عملاً چنین شرطی مورد توجه قرار می‌گرفت؛ بعد از آن، در بند ۱۰ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی - مصوب ۱۴۰۲/۰۵/۰۱ - شرط «داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی» یکی از شرایط داوطلبان انتخابات مجلس شورای اسلامی در نظر گرفته شد.

تأکید بر این نکته لازم است که تا پیش از قانون اخیرالذکر، تنها به استناد قانون خدمت وظیفه عمومی، شرط انجام خدمت نظام وظیفه برای داوطلبان انتخابات مجلس اعمال می‌شد که آن قانون نیز از این حیث که وضعیت افراد دارای معافیت قانونی را جهت شرکت در انتخابات تعیین نکرده بود، واجد ابهام بود. از این‌رو بند ۱۰ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس مصوب ۱۴۰۲ عملاً ابهام مذکور را در نظام حقوقی ایران رفع کرد. با اینکه بند مذکور از وضعیت افراد دارای معافیت قانونی رفع ابهام کرد، به دلیل وجود مصادیق متعدد معافیت مصرح در قوانین و مقررات نیروهای مسلح^۲ (معافیت فرزندان شهدا، معافیت پزشکی، سه برادری، معلولیت و...)، اینکه آیا معافیت مذکور شامل داوطلبانی که زمان معتنا بهی غیبت یا

۱. «ماده ۱۰ - انجام امور زیر در مورد مشمولین وظیفه عمومی مستلزم ارائه مدرک دال بر رسیدگی به وضع مشمولیت آنان از اداره وظیفه عمومی می‌باشد و فتوایی مدرک ارائه‌شده از جمله منضمات ضروری پرونده متشکله می‌باشد: الف) شرکت در آزمایشات رانندگی و اخذ گواهینامه. ب) دریافت هر گونه وام و کمک‌های کشاورزی و صنعتی و دامداری و مسکن از طریق وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و نهادهای قانونی. ج) کاندیدا شدن جهت انتخابات مجلس شورای اسلامی و سایر شورا و انجمن‌های قانونی. د) ...»

۲. قانون اصلاح قانون معافیت یک نفر از فرزندان خانواده‌های شهدا، معلولین، اسراء، مقوقدا لائرها از خدمت نظام وظیفه عمومی مصوب ۱۳۶۶ مجلس شورای اسلامی.

فرار نموده و بعد از آن اقدام به خرید خدمت خود کرده‌اند نیز می‌شود یا خیر، مشخص نیست و این موضوع ابهام دارد؛ ابهام پیش آمده از این حیث است که آیا شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی برای داوطلبی که دارای کارت معافیت بوده و شرط بند ۱۰ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۴۰۲/۰۵/۰۱ را دارد، محرز است یا خیر؟

اهمیت این موضوع زمانی نمایان خواهد شد که توجه داشته باشیم موضوع خدمت سربازی یک موضوع مرتبط با حاکمیت و امنیت استوار انجام آن ریشه در تبعیت از نظام دارد. مطابق قوانین و مقررات موضوعه کشور، یکی از شرایط استخدام افراد در بسیاری از دستگاه‌های اجرایی، انجام خدمت سربازی بوده و مادامی که فرد متقاضی، مدرکی دال بر تعیین تکلیف خدمت سربازی خود ارائه ندهد، اجازه شرکت در آزمون‌های استخدامی مربوطه را نیز نخواهد داشت. به همین دلیل، قانونگذار از میان بسیاری از شروط، شرط خدمت دوره ضرورت را به‌عنوان یکی از شرایط تصدی نمایندگی لازم دانسته است. بر اساس ماده ۱۱ «قانون خدمت وظیفه عمومی» مصوب ۱۳۶۳/۰۷/۲۹ نیز دفاع از «استقلال» و «تمامیت ارضی» و «نظام جمهوری اسلامی ایران» وظیفه «دینی» و «ملی» هر «فرد ایرانی» است و در اجرای این وظیفه «کلیه اتباع ذکور» دولت جمهوری اسلامی ایران مکلف به انجام خدمت وظیفه عمومی برابر مقررات این قانون هستند. بر اساس گزاره‌های مذکور، شایسته است کسی باید خود را در معرض انتخاب مردم جهت نمایندگی مجلس قرار دهد که قبل از آن وفاداری خود را به نظام مستقر، دفاع از مردم و تمامیت ارضی کشور به اثبات رسانده باشد. این مسئله آنچنان با حاکمیت گره خورده است که در فقه، موضوع رابطیت مرزبانی و سربازی به‌عنوان یک امر دینی و شرعی مورد توجه قرار گرفته است. از این‌رو مسلمانی که اسلام را می‌پذیرد و با جان و مال و ناموس خود در راه اسلام فداکاری می‌کند، مرزداری و جهاد می‌کند و برای اعتلای کلمه اسلام، ایثار و از خودگذشتی دارد و به اسلام و حکومت اسلامی عشق می‌ورزد و جاناً و مالاً در ارتقای اسلام می‌کوشد را نمی‌شود با یک نفر که چنین کاری انجام نمی‌دهد من جمیع الجهات دارای حکم و حقوق واحد به حساب آورد (حسینی تهرانی، ۱۴۲۱ق: ۲۵۰).

۴. ادله ناظر بر صلاحیت داشتن کسانی که خدمت نظام وظیفه را در موعد قانونی انجام نداده‌اند

در این بند تلاش خواهد شد که ادله ناظر بر صلاحیت داشتن کسانی که خدمت نظام وظیفه را در موعد

۱. «ماده ۱- دفاع از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران و جان و مال و ناموس مردم وظیفه دینی و ملی هر فرد ایرانی است و در اجرای این وظیفه کلیه اتباع ذکور دولت جمهوری اسلامی ایران مکلف به انجام خدمت وظیفه عمومی برابر مقررات این قانون می‌باشند و هیچ فرد مشمول خدمت وظیفه عمومی را جز در موارد مصرحه در این قانون نمی‌توان از خدمت معاف کرد.»

قانونی انجام نداده‌اند و پس از گذشت مدتی در چارچوب ضوابط قانونی، همچون آنچه در قوانین بودجه سنواتی بیان شده است، با پرداخت وجوهی آن را خریده و معاف شده‌اند بررسی و تحلیل شود.

۱.۴. پذیرش «معافیت دائم قانونی» در قانون انتخابات مجلس

مجلس شورای اسلامی به استناد اصل ۷۱ قانون اساسی که صلاحیت قانونگذاری «در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی» را به مجلس داده و به‌ویژه به استناد اصل ۶۲ قانون اساسی که صلاحیت تعیین شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان را یافته، در اصلاحات مورخ ۱۴۰۲/۰۵/۰۱ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، «داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی» را از جمله شرایط عمومی داوطلبان قرار داده است. از این‌رو عبارت مذکور گویای آن است که از نظر قانونگذار داشتن هریک از گواهی‌های «پایان خدمت وظیفه» یا «معافیت دائم قانونی» کافی است و در این زمینه قانونگذار هیچ استثنایی در قانون انتخابات مجلس شناسایی نکرده است. از این‌رو هریک از داوطلبان نمایندگی مجلس که از معافیت‌های مذکور در فصل چهارم قانون خدمت نظام وظیفه^۱ اعم از معافیت پزشکی و معافیت کفالت بهره‌مند شوند، طبق قانون اخیرالذکر می‌توانند داوطلب نمایندگی مجلس شوند. البته قید «دائم» در عبارت «معافیت دائم قانونی» واجد اثر بوده و از این حیث، آن دسته از معافیت‌هایی که همچون معافیت طلاب حوزه‌های علمیه یا دانشجویان را که در عداد معافیت‌های موقت محسوب می‌شوند^۲ شامل نخواهد شد؛ بنابراین، افراد دارای معافیت‌های موقت طبق قانون از داوطلب شدن در انتخابات مجلس شورای اسلامی محروم‌اند.

مبتنی بر مقدمه مذکور، قانون انتخابات مجلس، افراد دارای معافیت دائم قانونی را فارغ از نوع

۱. از قانون خدمت نظام وظیفه مصوب ۱۳۶۳/۰۷/۲۹: «فصل چهارم: معافیت‌ها بخش اول - معافیت تحصیلی

ماده ۳۱ - دانش‌آموزان دانشسراها و دانش‌آموزان چهارساله آخر دوره متوسطه و هنرآموزان هنرستان‌ها و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای که ارزش تحصیلی دیپلم آنها از طرف مراجع صلاحیت‌دار معادل متوسطه کامل شناخته شده تحصیل نمایند و دانشجویان و هنرجویان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی اگر در حین تحصیل به سن مشمولیت برسند تا زمانی که به تحصیلات خود ادامه می‌دهند از اعزام به خدمت دوره ضرورت معاف خواهند بود... بخش دوم - معافیت پزشکی... بخش سوم - معافیت کفالت...»

۲. ماده ۳۳ قانون اصلاح موادی از قانون خدمت وظیفه عمومی مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۲۲ مجلس شورای اسلامی: «صدور معافیت تحصیلی دانش‌آموزان، دانشجویان و طلاب علوم دینی، موکول به ارائه گواهی اشتغال به تحصیل آنان از طریق مراجع ذی‌ربط است و مدت اعتبار آن تا یک سال پس از صدور گواهی پایان تحصیلات در هر مقطع می‌باشد. تبصره ۱ - حداکثر معافیت تحصیلی برای دانش‌آموزان تا سن بیست سال تمام و در هریک از مقاطع تحصیلی کاردانی دو و نیم سال، کارشناسی ناپیوسته و کارشناسی ارشد ناپیوسته سه سال، کارشناسی پیوسته پنج سال و کارشناسی ارشد پیوسته شش سال، دکترای پزشکی پیوسته هشت سال و دکترای تخصصی شش سال است.»

معافیت آنها، از داوطلبی انتخابات مجلس محروم ندانسته است؛ از این رو حتی افرادی که در موعد قانونی از انجام خدمت وظیفه عمومی سرباز زده‌اند و پس از مدت مشخصی در چهارچوب قوانین اقدام به خرید آن نموده و کارت معافیت دائم اخذ کرده‌اند، از داوطلبی انتخابات مجلس محروم نیستند.

۲.۴. قانونی بودن خرید خدمت نظام وظیفه عمومی

در سال‌های اخیر، مشکلات عدیده‌ای نظیر نبود بودجه کافی برای تأمین نیازهای کارکنان وظیفه، وجود مشمولان مازاد بر احتیاج و مآلاً به تأخیر انداختن مکرر زمان اعزام به خدمت مشمولان عادی یا دانش‌آموخته، موجب نارضایتی و ایجاد حس بلاتکلیفی در میان جوانان شد. از سوی دیگر، برخی جوانان به دلایل مختلف از انجام خدمت وظیفه عمومی در موعد قانونی سر باز زده بودند و به سبب تشکیل خانواده یا شرایط سنی و نظایر آن، دیگر امید و احتیاجی به اعزام این دسته از افراد به خدمت سربازی نبود و محدودیت‌های حاکم بر این قبیل افراد موجب بروز چالش‌های مختلفی در جامعه شده بود.

به منظور رفع این معضل، پیش‌بینی شد که در زمان صلح، چنانچه به تشخیص وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح تعدادی از مشمولان برای یک یا چند دوره، مازاد بر نیاز تشخیص داده شوند، با تصویب شورای عالی امنیت ملی و تأیید فرماندهی کل قوا، دسته‌ای از مشمولان با پرداخت وجه از خدمت معاف شوند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۲: ۶) بر این اساس، در بند «ط» تبصره ۱۶ ماده واحده «قانون بودجه سال ۱۳۹۴ کل کشور» مصوب ۱۳۹۳/۱۲/۲۴ مجلس شورای اسلامی این گونه مقرر شد که «به دولت اجازه داده می‌شود تا کلیه مشمولان خدمت وظیفه عمومی را که بیش از هشت سال غیبت دارند، با پرداخت جریمه مدت زمان غیبت، معاف کند». از این رو داوطلبانی که مطابق بند مذکور، خدمت وظیفه عمومی خود را خریده و از این طریق توانسته‌اند کارت معافیت دریافت کنند، منعی برای ثبت نام در انتخابات ندارند و شورای نگهبان نیز نباید از این حیث صلاحیت این افراد را مورد خدشه قرار دهد. به عبارت دیگر، چنین داوطلبانی عمل غیرقانونی انجام نداده‌اند که به عنوان یک امر منفی در روند بررسی صلاحیت آنها لحاظ شود.

از سوی دیگر، هرچند در ذیل بند مذکور مقرر شده بود: «دارندگان کارت معافیت موضوع این بند از نامزدی نمایندگی مجلس شورای اسلامی، عضویت شوراهای اسلامی شهر و روستا و انتصاب در سمت‌های مدیریتی (سیاسی و اداری) دستگاه‌های موضوع ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری محروم می‌باشند...». ولیکن باید توجه کرد که به موجب بند ۴ از قسمت «ب» تبصره ۱۱ قانون بودجه سال ۱۳۹۶، به صراحت محرومیت‌های مندرج در بند «ط» تبصره ۱۶ قانون بودجه سال ۱۳۹۴ کل کشور در مورد دارندگان کارت معافیت ناشی از اجرای حکم بند مذکور، از ابتدای سال ۱۳۹۶ لغو شده است؛ از این رو در حال حاضر هیچ‌گونه محدودیتی در این زمینه قابل شناسایی نیست.

۳.۴. غیبت یا فرار از خدمت نظام وظیفه با دلایل موجه

یکی از دغدغه‌های برخی از خانواده‌ها در خصوص خدمت سربازی، حاد شدن وضعیت معیشتی و رفاهی خود و فرزندانشان است. با توجه به پرداخت هزینه اندک از سوی نیروهای مسلح به مشمولان در دوران خدمت نظام وظیفه، بخشی از مشمولان که از خانواده‌های بی‌بضاعت و محروم جامعه یا از زمره مشمولان متأهل هستند، برای تأمین هزینه‌های اقتصادی خویش دچار مشکلات و چالش‌هایی می‌شوند (ترابی، ۱۳۸۴: ۱۲). همچنین یکی از مسائل مهم در زمینه خدمت نظام وظیفه عمومی که به‌طور مستقیم بر پیدایش آسیب‌های اجتماعی دوره جوانی اثر می‌گذارد، تأثیر نامطلوب سربازی بر تشکیل خانواده و ازدواج جوانان است (دری نوگورانی، ۱۳۸۰: ۲۰) که عملاً آن را با تأخیر مواجه می‌سازد. از این‌رو این عوامل بعضاً مانع از انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی می‌شوند.

به عبارت دیگر، این فرضیه که عدم انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی به‌صورت مطلق به‌منزله عدم التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران است، با واقعیت‌های اجتماعی همخوانی ندارد و همه مشمولان خدمت نظام وظیفه از یک سنخ نیستند؛ بر همین اساس، باید بین کسانی که خدمت نظام وظیفه خود را خریده‌اند، قائل به تفکیک بود. در نتیجه نمی‌توان صلاحیت همه داوطلبانی که خدمت نظام وظیفه خود را خریده‌اند غیرملتزم به نظام دانست و بدین سبب رد کرد. در نتیجه نمی‌توان همه داوطلبانی را که خدمت نظام وظیفه خود را خریده‌اند، غیرملتزم به نظام دانست و بدین علت، صلاحیت آنها را رد کرد.

این موضوع در قانون اصلاح موادی از قانون خدمت وظیفه عمومی مصوب ۱۳۹۰ نیز مورد توجه قرار گرفته و در تبصره ۳ ماده ۵۸ قانون مزبور غیبت موجه شناسایی شده است. تبصره مذکور مقرر کرده است «رسیدگی به وضعیت مشمولینی که دارای عذر موجه برای غیبت خویش می‌باشند برابر آیین‌نامه‌ای است که پس از تأیید فرماندهی کل ابلاغ می‌گردد». از این‌رو شورای نگهبان باید وضعیت کسانی را که بنا به دلایل موجه از انجام خدمت وظیفه در موعد قانونی خودداری کردند و بعداً با دارا بودن شرایط قانونی موفق به خرید خدمت شده‌اند، در نظر بگیرد و نسبت به هر مورد، حسب شرایط خاص او، موضوع التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران را بررسی کند.

۴.۴. تأثیرگذار نبودن تخلفات موردی بر التزام عملی به نظام

شرط «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» برای داوطلبی مجلس از جمله شروطی است که افاده استمرار دارد و به صرف بروز تخلف خاصی از یک فرد، نمی‌توان او را فاقد این شرط دانست. به عبارت دیگر، همان‌طور که ممکن است داوطلبان نمایندگی مجلس، حسب مورد، قوانین مختلف

جمهوری اسلامی ایران را نقض کنند و این امر فی نفسه و در همه مصادیق نمی‌تواند زایل‌کننده شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قلمداد شود، عدم انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی از طریق غیبت یا فرار از خدمت نیز به خودی خود نمی‌تواند زایل‌کننده شرط مذکور باشد. همچنان که این قبیل داوطلبان ممکن است در گذر زمان، در سمت‌های مختلف مشغول به خدمت بوده باشند و از این طریق به نظام جمهوری اسلامی ایران خدمات شایان توجهی ارائه داده باشند و عملاً التزام عملی خود را به نظام اثبات کرده باشند.

مبتنی بر ملاک مذکور، همان‌طور که شورای نگهبان یا هیأت‌های اجرایی انتخابات ممکن است نسبت به برخی از تخلفات و نقض قوانین توسط داوطلبان نمایندگی مجلس، با مسامحه و اغماض برخورد کنند یا آنها را مؤثر در نقض شرط التزام عملی به نظام ندانند، در مواردی که شخص در موعد قانونی از انجام خدمت نظام وظیفه سر باز زده باشد نیز شورای نگهبان باید با مسامحه و اغماض عمل کند تا امکان مشارکت حداکثری و فعال افراد در انتخابات مجلس فراهم شود.

۵. ادله ناظر بر صلاحیت نداشتن کسانی که خدمت نظام وظیفه را در موعد قانونی انجام نداده‌اند

در مقابل ادله ذکر شده و در مقام اثبات این مطلب که کسانی که خدمت نظام وظیفه را در موعد قانونی انجام نداده‌اند، التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران نداشته و صلاحیت لازم جهت نمایندگی مجلس را ندارند، می‌توان به ادله زیر اشاره کرد:

۵.۱. لزوم در نظر گرفتن همه شرایط داوطلبی انتخابات در کنار یکدیگر

همان‌طور که گفته شد، تجویز خرید خدمت نظام وظیفه در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ و حذف محدودیت‌های آن در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ از جمله دلایل کسانی است که خرید سربازی را مانع از داوطلبی انتخابات مجلس نمی‌دانند. در مقام رد این استدلال ذکر این نکته لازم است که داوطلبان نمایندگی مجلس باید همه شرایط مقرر در ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس را با هم دارا باشند و در مصداق حاضر هیچ اشکالی به شرط معافیت از خدمت ایشان وارد نیست؛ بلکه اساساً این قبیل افراد با تحقق شرایطی، فاقد شرط التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران هستند. به عبارت دیگر، معافیت دائم شرط لازم برای داوطلبی نمایندگی است، ولیکن شرط کافی نیست و داوطلب باید سایر شرایط مذکور در ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس را نیز دارا باشد.

به‌منظور تبیین بهتر این استدلال اشاره به این نکته لازم است که مطابق بند ۷ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۴۰۲/۰۵/۰۱، از جمله شروط داوطلبان نمایندگی مجلس «داشتن سلامت

جسمی و روانی به گونه‌ای که توانایی متعارف انجام وظایف نمایندگی را داشته باشد» دانسته شده است. بر این اساس، تبصره ذیل بند مذکور مقرر کرده که «شورای نگهبان می‌تواند در صورت نیاز موضوع این بند و بند ۶ ماده ۳۳ این قانون^۱ را از سازمان پزشکی قانونی کشور استعلام نماید».

مبتنی بر مقدمه مذکور، با اینکه داوطلبان دارای کارت معافیت دائم پزشکی شرط مذکور در بند ۱۰ ماده مزبور (داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت و وظیفه یا معافیت دائم قانونی) را دارا هستند، اما ممکن است مراجع احرازکننده صلاحیت داوطلبان، شخصی را به استناد نداشتن سلامت جسمی و روانی، به گونه‌ای که توانایی متعارف انجام وظایف نمایندگی را نداشته باشد، فاقد صلاحیت نمایندگی اعلام کند. مشابه این موضوع در خصوص افرادی که شرط معافیت از خدمت نظام وظیفه را دارند، ولی التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران را ندارند نیز قابل طرح است؛ در این خصوص، اگر کسی به صورت آگاهانه، عمدی و بدون عذر موجه از انجام خدمت نظام وظیفه عمومی امتناع کرده باشد، بی‌شک التزام عملی او به نظام مقدس جمهوری اسلامی محل تردید جدی است؛ اما حذف محدودیت داوطلبی نمایندگی مجلس برای کسانی که به استناد قانون بودجه سال ۱۳۹۴ خدمت دوره ضرورت خود را خریدند، در قانون بودجه سال ۱۳۹۶، صرفاً امکان اشکال به صلاحیت ایشان طبق بند ۱۰ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس را غیرممکن ساخته است؛ البته بی‌گمان احراز سایر شرایط داوطلبان مذکور در بندهای دیگر ماده ۳۱، نیازمند بررسی تفصیلی توسط مراجع صلاحیت‌دار است.

۲.۵. غیر صحیح بودن قیاس بین عدم انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی با نقض سایر قوانین

این استدلال که داوطلبان نمایندگی مجلس، حسب مورد ممکن است قوانین مختلفی را نقض کنند و این امر فی‌نفسه و در همه مصادیق نمی‌تواند زایل‌کننده شرط التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قلمداد شود، با توجه به اهمیت انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، قیاس غیر صحیح قلمداد می‌شود.

توضیح آنکه عدم انجام خدمت وظیفه در موعد قانونی یک تخلف جزئی و غیر مهم محسوب نمی‌شود و کسی که چنین تخلفی را مرتکب می‌شود، عملاً به اصول مختلف قانون اساسی از جمله بند ۱۱ اصل

۱. «مشهورین به فساد و متجاهرین به فسق و معتادین به مواد مخدر و روان گردان»

۲. اصل ۳ قانون اساسی: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:

۱ ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی ۲-...

۱۱- تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور»

۳ و اصل ۱۵۱ قانون اساسی^۱ بی‌اعتنایی کرده و زمینه تضعیف نظام و بنیه دفاع ملی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور را فراهم کرده است. به عبارت دیگر، موضوع خدمت سربازی یک موضوع مرتبط با حاکمیت، امنیت، استقلال و تمامیت ارضی کشور است و انجام آن ریشه در تبعیت از نظام سیاسی حاکم دارد. از این رو نقض این تکلیف قانونی با نقض سایر قوانین عادی که ممکن است هر داوطلبی در زندگی مرتکب آن شود قابل مقایسه نیست.

۳.۵. عدم تناسب شرایط کسانی که در موعد قانونی خدمت وظیفه نرفته‌اند با مفاد سوگند نمایندگی

اصل ۶۷ قانون اساسی^۲ مفاد سوگند نمایندگان مجلس را که در نخستین جلسه توسط نمایندگان قرائت می‌شود، تعیین کرده است. با توجه به محتوای سوگند مذکور، بی‌تردید شرایط نمایندگان مجلس باید به گونه‌ای پیش‌بینی و تأمین شود که نمایندگان ظرفیت انجام این تعهدات را داشته باشند. به عبارت دیگر، اگرچه در این اصل تصریحی مبنی بر شرایط انتخاب‌شوندگان نمایندگی مجلس وجود ندارد، اما با عنایت به برخی از عبارت‌های سوگندنامه به خوبی می‌توان دریافت که چه کسانی صلاحیت و شایستگی نمایندگی مجلس شورای اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران را دارا هستند. از جمله مهم‌ترین شرایطی که می‌توان از متن سوگندنامه به عنوان شرایط انتخاب‌شوندگان برداشت کرد، شرایط «عدالت»، «امانت‌داری»، «تقوا»، «داشتن روحیه خدمتگزاری به مردم»، «تأمین مصالح عمومی جامعه» و «دفاع از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» است.^۳

۱. اصل ۱۵۱ قانون اساسی: «به حکم آیه کریمه و أعدوا لهم ما استطعتم من قوة و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوكم و آخرین من دونهم لا تعلمونهم الله يعلمهم دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را بر طبق موازین اسلامی فراهم نماید، به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند، ولی داشتن اسلحه باید با اجازه مقامات رسمی باشد.»

۲. اصل ۶۷- نمایندگان باید در نخستین جلسه مجلس به ترتیب زیر سوگند یاد کنند و متن قسم‌نامه را امضا نمایند. بسم الله الرحمن الرحیم؛ «من در برابر قرآن مجید، به خدای قادر متعال سوگند یاد می‌کنم و با تکیه بر شرف انسانی خویش تعهد می‌نمایم که پاسدار حریم اسلام و نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی ملت ایران و مبانی جمهوری اسلامی باشم، ودیعه‌ای را که ملت به ما سپرده به‌عنوان امینی عادل پاسداری کنم و در انجام وظایف وکالت، امانت و تقوی را رعایت نمایم و همواره به استقلال و اعتلای کشور و حفظ حقوق ملت و خدمت به مردم پایبند باشم، از قانون اساسی دفاع کنم و در گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهارنظرها، استقلال کشور و آزادی مردم و تأمین مصالح آنها را مدنظر داشته باشم.»

۳. اگرچه شکستن و نقض سوگند یادشده (حنث قسم) و حرمت آن در قانون اساسی فاقد ضمانت اجرای مشخص و روشن حقوقی است، اما با توجه به اهمیت آن می‌تواند مورد توجه شورای نگهبان جهت بررسی صلاحیت نمایندگان در دوره‌های بعدی نامزدی نمایندگی مجلس شورای اسلامی قرار گیرد و چنانچه مستنداتی در مورد حنث قسم در خصوص هریک از تعهداتی که نمایندگان طبق اصل ۶۷ قانون اساسی به آنها سوگند یاد نموده‌اند وجود داشته باشد،

شورای نگهبان نیز، اصل پیش‌گفته را در نظرهای خود مورد توجه قرار داده است. برای نمونه در لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی - مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۱۴ - مقرر شده بود: داوطلبان هنگام ثبت‌نام باید «مسلمان» باشند^۱ که شورای نگهبان اطلاق اکتفا به شرط مسلمان بودن برای نمایندگی مجلس شورای اسلامی را مغایر اصل ۶۷ قانون اساسی اعلام کرد.^۲ همچنین در طرح سه‌فوریتی دیگر^۳ مقرر شده بود، ضابطه وجود شرایط التزام عملی به اسلام، ولایت فقیه و قانون اساسی عرفی است و در صورتی که اظهار خود داوطلب برای هیأت اجرایی یا هیأت نظارت کافی تشخیص داده نشود، تأییدی کتبی ده نفر از برخی از افراد در حوزه انتخابیه داوطلب به‌عنوان تأیید عرفی تلقی و برای هیأت‌های اجرایی و مراجع نظارتی کافی و لازم‌الاتباع باشد.^۴ ولیکن شورای نگهبان به دلیل اینکه با تصویب بند مذکور، امکان ورود افراد «غیر امین و عادل» به مجلس فراهم می‌شد، آن را مغایر با قانون اساسی اعلام کرد.^۵

با عنایت به مطالب بیان‌شده، هرچند تعیین شرایط داوطلبان از جمله صلاحیت‌های قانونگذار است و در حال حاضر داشتن «معافیت دائم قانونی» به منظور داوطلبی نمایندگی کافی دانسته شده، ولیکن با عنایت به اینکه نمایندگان مجلس باید نسبت به «داشتن روحیه خدمتگزاری به مردم»، «تأمین مصالح عمومی جامعه» و «دفاع از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» سوگند یاد کنند و ایفای این تعهدات

می‌تواند مبنایی برای رد صلاحیت افراد مذکور توسط شورای نگهبان تلقی شود.

۱. لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب جلسه مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۱۴ مجلس شورای اسلامی. در این مصوبه مقرر شد بود: «... ماده ۱۱ - ماده (۲۸) قانون مذکور و تبصره‌های آن به شرح زیر اصلاح می‌شود: ماده ۲۸ - داوطلبان هنگام ثبت‌نام باید دارای شرایط زیر باشند: ۱- مسلمان بودن؛ ۲- ابراز وفاداری به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در فرم ثبت‌نام؛ ۳-...»
۲. نظر شماره ۸۲/۳۰/۲۷۱۲ مورخ ۱۳۸۲/۰۱/۱۱ شورای نگهبان: «... ۹- ۱۰- با توجه به اینکه یکی از قوای حاکم که نقش مؤثر در شؤون حاکمیت نظام اسلامی دارد مجلس شورای اسلامی است، حذف التزام عملی به اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران از بند ۱ ماده ۲۸ و حذف وفاداری به اصل مترقی ولایت مطلقه فقیه از بند ۳ این ماده و اطلاق اکتفا به شرط مسلمان بودن برای نمایندگی مجلس شورای اسلامی در بند ۱ ماده ۲۸ موضوع ماده ۱۱ مستلزم تجویز ورود افرادی به مجلس می‌شود که عامل به احکام اسلام نیستند و التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران ندارند و نیز وفادار به اصل مترقی ولایت مطلقه فقیه نمی‌باشند لذا بند اخیرالذکر از این جهت خلاف موازین شرع و مغایر بند ۱ اصل ۳ و اصل ۶۷ قانون اساسی شناخته شد. ۱۱-..»
۳. طرح الحاق دو تبصره به ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۰۹/۰۷ که در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۰۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده بود.
۴. همان، تبصره ۳.
۵. نظر شماره ۸۲/۳۰/۶۴۵۴ مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۰۵ شورای نگهبان.

حداقل از طرف کسی که بدون عذر موجه از انجام خدمت وظیفه عمومی در موعد قانونی خودداری کرده غیرمنطقی به نظر می‌رسد، باید گفت کسانی که آگاهانه، عمدی و بدون عذر موجه از انجام خدمت نظام وظیفه عمومی غیبت یا فرار کرده‌اند، صلاحیت نمایندگی مجلس را ندارند و به استناد شرط التزام عملی به نظام باید از داوطلبی ایشان جلوگیری شود.

۶. نتیجه

در مقام جمع‌بندی و نتیجه‌گیری دستاوردهای پژوهش حاضر باید بیان کرد مطابق با بند ۲ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۴۰۲/۰۵/۰۱ «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» یکی از شرایط انتخاب‌شوندگان هنگام ثبت‌نام است. یکی از چالش‌هایی که همواره در ارتباط با شرط مذکور وجود داشته، تعیین مصادیق و شیوه احراز آن بوده است. مطابق با بند ۱-۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵ مقام معظم رهبری، مجلس شورای اسلامی مکلف شده است تا معیارها و شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان را در چارچوب قانون اساسی به شکل دقیق تعیین کند که تاکنون مجلس نسبت به شرط مذکور که از جمله شرایط کیفی و تفسیرپذیر است، قانونگذاری نکرده و این امر ممکن است موجب برداشتهای متفاوت از سوی مراجع ناظر بر صلاحیت داوطلبان از جمله هیأت‌های اجرایی و یا شورای نگهبان باشد.

یافته‌های این تحقیق اثبات کرد که هرچند قانونگذار در بند ۱۰ ماده ۳۱ قانون پیش‌گفته شرط «داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی» برای داوطلبان را پیش‌بینی کرده است، اما عدم انجام خدمت نظام وظیفه عمومی در موعد قانونی، می‌تواند یکی از جهات عدم «التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» توسط داوطلبان انتخابات مجلس باشد.

مبنتی بر یک رویکرد، شرط مذکور مطلق بوده و مراد مقنن عادی از درج چنین شرطی «صرف داشتن» کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی است و نباید بین طرق تحصیل آن قائل به تفکیک بود. از جمله ادله‌ای که در اثبات این رویکرد می‌توان به آنها اشاره کرد عبارت‌اند از: پذیرش «معافیت دائم قانونی» در قانون انتخابات مجلس، قانونی بودن خرید خدمت نظام وظیفه عمومی، غیبت یا فرار از خدمت نظام وظیفه با دلایل موجه، تأثیرگذار نبودن تخلفات موردی بر التزام عملی به نظام.

در مقابل می‌توان به استناد لزوم در نظر گرفتن همه شرایط داوطلبی انتخابات در کنار یکدیگر، غیرصحیح بودن قیاس بین عدم انجام خدمت نظام وظیفه در موعد قانونی با نقض سایر قوانین، عدم تناسب شرایط کسانی که در موعد قانونی خدمت وظیفه نرفته‌اند با مفاد سوگند نمایندگی مصرح در اصل ۶۷ قانون اساسی، بیان کرد آگاهانه بودن، عمدی بودن و بدون عذر موجه بودن عدم انجام خدمت نظام

وظیفه عمومی در زمان مقرر، از مصادیق عدم التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قلمداد می‌شود و باید از ورود چنین داوطلبانی به مجلس شورای اسلامی ممانعت به عمل آورد.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. حسینی تهرانی، سید محمدحسین (۱۴۲۱ق). ولایت فقیه در حکومت اسلام، ج ۳، مشهد: انتشارات علامه طباطبایی.
۲. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، فرهنگ لغت ۱۶ جلدی. چ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳. فتاحی زعفرندی، علی (۱۳۹۷). شورای نگهبان؛ نظارت بر انتخابات. تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان.

ب) مقالات

۴. ایمانی، علی؛ قاسمی، علی اصغر (۱۳۹۵). سیاستگذاری خدمت سربازی و فرایند ملت‌سازی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۵ (۱۸)، ۳۵-۶۶.
۵. باقری خوزانی، محمدحسن؛ عطریان، فرامرز؛ مسعود، غلامحسین (۱۴۰۲). واکاوی شاخصه‌های تضمین شفافیت در انتخابات ریاست جمهوری؛ مطالعه ابعاد ناظر به نامزدهای انتخاباتی. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۱۲ (۴۱)، ۱۲۷-۱۵۰.
۶. تقی‌زاده، جواد (۱۳۸۵). شرایط خاص انتخاب‌پذیری در انتخابات سیاسی. مجله حقوق اساسی، ۴ (۶ و ۷)، ۵۷-۸۰.
۷. دری نوگورانی، حسین (۱۳۸۰). نظریه تحلیل اقتصادی نظام وظیفه عمومی. مجله سیاست دفاعی، ۳۴، ۷-۴۶.
۸. طحان‌نظیف، هادی؛ قلیچ‌پور، سجاد (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی تعیین شرایط داوطلبان نمایندگی مجلس در پرتو قانون اساسی و سیاست‌های کلی انتخابات. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۱۰ (۳۱)، ۱۹-۴۲.
۹. غمامی، سید محمد مهدی؛ ماجدی، عباس (۱۳۹۲). دسترسی به مناصب حاکمیتی در حکومت اسلامی، محدودیت‌ها و الزامات؛ مطالعه مورد جمهوری اسلامی ایران. نشریه حکومت اسلامی، ۱۸ (۴)، ۶۳-۹۲.
۱۰. نویدنیا، منیژه (۱۳۸۲). درآمدی بر امنیت اجتماعی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۶ (۱۹)، ۵۵-۷۸.

ج) اسناد (قوانین، مقررات، طرح‌ها و گزارش‌های پژوهشی)

۱۱. ترابی، یوسف (۱۳۸۴). الگوهای سربازی آینده در جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۳۱۲۲، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۲. جلیلی کامجو، سید پرویز؛ جلیلی کامجو؛ سیدحمید (۱۳۹۱). ارزیابی ابعاد اقتصادی اجتماعی خدمت وظیفه، شماره ۲۸۶۵، روزنامه دنیای اقتصاد.
۱۳. سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ مقام معظم رهبری.

۱۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۵۸.
۱۵. قانون اصلاح موادی از قانون خدمت وظیفه عمومی مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۲۲ مجلس شورای اسلامی.
۱۶. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات تا تاریخ ۱۴۰۲/۰۵/۰۱.
۱۷. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۹۵/۰۳/۰۳.
۱۸. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۰۹/۰۷.
۱۹. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۱۲/۰۹.
۲۰. قانون انتخابات مجلس شورای ملی مصوب ۱۳۵۸/۱۱/۱۷ شورای انقلاب.
۲۱. قانون انتخابات مجلس شورای ملی مصوب ۱۳۹۰/۰۷/۲۹.
۲۲. قانون بودجه سال ۱۳۹۴ کل کشور.
۲۳. قانون تسهیل ازدواج جوانان مصوب ۱۳۸۴/۰۹/۲۷ مجلس شورای اسلامی.
۲۴. قانون خدمت وظیفه عمومی مصوب ۱۳۶۳/۰۶/۲۹.
۲۵. کرمانی، محسن (۱۴۰۰). ارزیابی اجتماعی سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی، شماره ۱۸۱۳۲، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۲۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۲). گزارش کارشناسی اصول حاکم بر طرح خدمت وظیفه عمومی، شماره مسلسل ۶۷۹۳.
۲۷. نوده فراهانی، اسماعیل؛ نیازی، محمد (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی فرهنگی - اجتماعی خدمت نظام وظیفه در ایران، گزارش مرکز پژوهش‌های اسلامی، شماره ۱۳۷۰۸.
۲۸. یوسف‌نژاد، ابراهیم؛ تیشه‌یار، ماندانا (۱۳۸۲). مجموعه گزارش‌های کارشناسی درباره طرح خدمت وظیفه عمومی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره ۶۷۹۵.